

Az országon végigsöprő álhír 1914 augusztusában

Dobák Imre¹

Absztrakt:

1914. augusztus elején terjedt el a hír, miszerint francia személyek gépjárműveken aranyat szállítanak Oroszországba Magyarországon keresztül. A kibontakozó háború légkörében mindez különös jelentőséget kapott, és a hatóságok mellett a polgári lakosság önkéntes tagjai is bekapcsolódtak a feltételezett gépjárművek utáni országossá váló hajszába. A tanulmány a Magyar Nemzeti Levéltár korabeli rezervált belügyi iratai alapján kíván rövid betekintést adni az esemény részleteibe, az álhírek országos terjedésébe.

Kulcsszavak: világháború, belügyminisztérium, álhírek

Abstract:

At the beginning of August 1914, spreaded the fake news that French people transport gold to Russia through Hungary by automobiles. In the atmosphere of the war, the news was particular important and besides the authorities, the voluntary civilian people also started to persecute the assumed vehicles. The purpose of the study is to provide an insight into the details of the event, the spread of the fake news, on the basis of Hungarian National Archives relevant Home Office documents.

Keywords: world war, Home Office, fake news

¹Dr. Dobák Imre, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, ORCID azonosító: 0000-0002-9632-2914

Bevezetés

1914. augusztus elején, egy héttel azt követően, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának szárnyra kelt a hír, hogy francia személyek automobilon aranyat szállítanak Magyarországon keresztül Oroszországba.

A közvetlenül július végén Európában elrendelt általános mozgósítások, majd augusztus eleji hadüzenetek és csapatmozgások légkörében a hír különös jelentőséget kapott. Szinte a megjelenésével párhuzamosan kikerült a nyilvánosság elé, és napilapok számoltak be az ország különböző részein látni vélt idegen gépjárművek feltűnéséről. A közbiztonsági és katonai szervek a kezdetben elrendelt utasításoknak megfelelően megkezdték a gépjárműforgalom ellenőrzését, amely mellett a polgári lakosság önkéntes tagjai is több helyen bekapcsolódtak a feltételezett gépjárművek feltartóztatására irányuló egyre kiterjedtebb hajszába.

Az esemény hetekig lázban tartotta az egész országot, amelynek belügyi iratai alapján betekintést kaphatunk annak számos részletébe, az álhír terjedésébe, valamint az utólagos vizsgálat megállapításaiba.

Jelen tanulmány a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában (továbbiakban: MNL OL) az 1914-es év belügyi iratai² között megtalálható „francia arany automobilonok” néven elhíresült ügy belügyi levelezésének és táviratainak részletei alapján kíván bepillantást adni az eseményekbe, az igazság feltárására azonban a számos ellentmondás miatt nem vállalkozik.

Az álhír megjelenése

Az események kezdetét keresve a belügyi iratok között 1914 augusztus 4-étől datálhatóak olyan iratok és táviratok, amelyek arannyal megrakott autók várható érkezéséről adnak hírt. A különböző kémügyekről, kémek elfogásáról rendszeresen tájékoztató szenzációhajhász napilapok pedig augusztus 5-én és 6-án közölték, hogy „*Franciaország 16 autómobilon ezer milliónyi aranypénzt indított útnak Oroszországba*”³ amelyek útja Magyarországon halad keresztül. Ugyanezen napilap szerint délutánra az autók már Szolnokon haladtak át, sőt a 6-ai éjjeli hír már arról számolt be, hogy Beregszászon az egyik 16 milliónyi aranypénzt szállító autót már fel is tartóztatták. Mindez persze messze állt a valóságtól.

² MNL OL K149 1914 68 doboz 11 tétel, „Francia autó” irattári irományjegyzék gyűjtő alatt, annak tartalomjegyzéke szerint 66 db irat került elhelyezésre

³ Szamos Politikai Napilap, 1914. augusztus 6. 46. évfolyam 178. szám 2. oldal

A segesvári alispán egy héttel később készített igazoló jelentésében a helybeli MÁV állomásfőnöke által augusztus hó 4-én telefon útján bemondottakat jelzi meg, mint az információ elsődleges forrását.⁴ Ezt sem tekinthetjük azonban az események elsődleges forrásának, hiszen a távíró-, és az országosan fejlődő távbeszélő hálózatnak⁵ köszönhetően a hír számos helyen rövid időn belül feltűnt, illetve hivatalos táviratok formájában a belügyminisztériumba is eljutott.

A Nagy-Küküllő vármegye területén történt kirívó ügy magyarázata (1. sz. melléklet), valamint a zalaegerszegi alispán 1914. augusztus 5-én a belügyminiszterhez küldött expressz táviratának⁶ alábbi részletei világítanak rá igazán a rendkívül gyorsan terjedő, és egymásnak gyakran ellentmondó híresztelésekre:

„A m. kir. államvasutak szombathelyi üzletvezetősége a zalaegerszegi vasútállomás főnöksége útján tegnap este hét órakor arról értesített, hogy Franciaországból [...] több automobil halad női utasokkal Oroszország számára száz millió frankkal. [...] A főszolgabírákat, rendőrkapitányokat [...] értesítettem [...]. Ma reggel háromnegyed kettőkor a Csáktornyai határrendőrség jelentette távbeszélőn hogy soproni határrendőr kapitánytól azon értesítést vette, hogy az automobilon utasai az éj folyamán ruházatot változtattak és állítólag osztrák magyar katonai egyenruházatot vettek fel [...]. Mindezt rögtön közöltem a [...] csendőr szárnyparancsnokkal [...] a helybeli katonai állomásparancsnoksággal és rendőrkapitánnyal akikkel azon megállapodás létesült hogy a várost érintő országutakon együttes működést fognak kifejtetni. Ekkor érkezett a csáktornyai határrendőrség azon telefon jelentése hogy az automobilon nem Lajbachból hanem Rejchensteinből indultak és közülük a 121286 számú óriási sebességgel halad. Eközben érkezett Vas megye alispánjának távirati értesítése arról, hogy a pénzt vivő autó Szentgothárd előtt áthaladt [...]. A Tapolczai főszolgabíró dél háromnegyed egykor távbeszélőn jelentette hogy a veszprém megyei nagyvászonyi erdőben kilenc üldözött automobilt szétugrasztottak, közülük négy elmenekült, öt visszafelé jön. A katonaság üldözi.”⁷

⁴ MNL OL K149 1914 68 doboz 11 tétel 253/1914 eln. (1914. augusztus 11.)

⁵ DOBÁK Imre: A telefonlehallgatás kialakulásának nyomai a 19-20. század fordulóján, Magyarországon, Hadtudományi Szemle, X. évf. 2017/1. szám. 394-395.o.

⁶ MNL OL K149 1914 68 doboz 11 tétel, 2058 res anyagnál

⁷ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel, 2058 res 11. tétel, 1914. 08.05.

A hírekre reagálva a belügyminisztérium kezdetben rendeletet adott ki az autósok igazoltatására,⁸ így az ország számos pontján csendőrök és katonák csőre töltött fegyverekkel tartóztatták fel és igazoltatták az arra haladó gépjárműveket. „Az utak mentén őrségeket állítottak fel, a civil lakosság pedig - a várható busás jutalom, és a hazafias érzelmek miatt - elkezdett vadászni az aranyzállító autókra”.⁹ Úttorlaszokat emeltek, drótköteleket húztak az országúton keresztül¹⁰ és megállították az arra járó autókat. A lassan önkényes igazoltatásokká fajuló ellenőrzéseken nemesi rangtól függetlenül akadt fel szinte mindenki. Az ellenőrzések kezdetben csak a gépjárművekre, idővel azonban egyéb járművekre, de még tutajokra is kiterjedtek.¹¹

Az arany utáni hajsza során hamar bekövetkezett az első halálos áldozatot követelő esemény. Az egyik visszaemlékezés szerint¹² augusztus 6-án Gyöngyös mellett Goldschmied Egon tartalékos huszárfőhadnagyot és sofőrjét lőtték le, akik Kassára igyekeztek és feltehetően nem hallották meg a megállásra irányuló felhívást. Az Est korabeli száma alapján „Augusztus 6-án Strömpl Mihályt, a debreceni Aranybika Szálló tulajdonosának fiát lőtték le félreértésből egy közúti ellenőrzés során. A beszámoló szerint az oldalkocsis motorkerékpáron közlekedő vendéglátós, aki éppen egy hadba vonuló rokonától búcsúzott el, nem hallotta meg a sorompónál a felszólítást.”¹³ A hónap során a hisztéria még több áldozatot követelt, amikor a gépjármű vezetője valamilyen okból nem állt meg az utakon felállított ellenőrző pontoknál és a felfokozott hangulatban eldőrdült a fegyver.

Az események eszkalációja, a megtett belügyi intézkedések

A belügyminisztérium már augusztus 7-én a hírt álhírnek minősítve rendeletet adott ki az autók ellenőrzésének felfüggesztéséről¹⁴, azonban ennek ellenére

⁸ Gróf MAILÁTH József: Élményeim és tapasztalataim a háború alatt, Első kötet, Budapest, M. Tud. Akadémia kiadása, 1928. 17.o.

⁹ FRISNYÁK Zsuzsa: Vadászat az aranyzállító franciákra, 2014.12.28.
http://timelord.blog.hu/2014/12/28/vadaszat_az_aranyzallito_franciakra

¹⁰ Gróf MAILÁTH József: Élményeim és tapasztalataim a háború alatt, Első kötet, Budapest, M. Tud. Akadémia kiadása, 1928. 17.o.

¹¹ 14531 H.F.B. (Honvédelmi miniszter) iratanyag
¹² uo.

¹³ Automobil szerencsétlenségek. = Az Est, 1914. augusztus 7., Feltartóztatják az automobiloikat. Hírek. = Az Est, 1914. augusztus 8., Az arany automobiloik. Hírek. = Az Est, 1914. augusztus 27.

¹⁴ Belügyminiszter 2244 res. számú távirati rendelete alapján az állítólagos francia gépkocsik elfogására és feltartóztatására tett rendőri intézkedéseket, nevezetesen

kezdetben nem voltak képesek megfékezni az arany üldözése utáni országos őrlületet. Mint Frisnyák Zsuzsa írásában megfogalmazza „*emiatt néhány hétig nem volt tanácsos hazánkban autóval utazni.*”¹⁵

A francia autók megfigyelésének megszüntetése tárgyában kiadott rendeletet a csendőrség vezetése augusztus 7-én közölte távbeszélőn valamennyi szárnyparancsnoksággal.¹⁶ Mindez azonban csak részlegesen érte el célját, hiszen amellet, hogy mind az eltérő miniszteri irányítás alatt álló katonai hatóságok, mind a lakosság köréből kikerülő önkéntes „segítők” is részt vettek a hajtóvadászatban, a rendelet időbeli csúszással érkezhett meg az egyes helyszínekre is.

Az augusztus eleji belügyminisztériumba küldött hivatalos táviratokból szintén a tárgykörben megtett eltérő intézkedések tükröződnek vissza. Az augusztus 7-én Zalaegerszegről küldött alispáni távirat megfogalmazza például, hogy a határrendőrségtől származó információk alapján a francia autókkal szemben rendőri ellenőrzést kell gyakorolni, azonban „*nem szabad rájuk lőni és nem szabad az utakat eltorlaszolni kivéve az ország határszéleit*”. Ugyanezen a napon a Kaposvárról küldött táviratban a főispán azt jelzi, hogy a rendőrhatalóságot megfelelő eljárásra utasította, de kéri, hogy a katonaságot és csendőrséget is utasítsák a helyes eljárásrendre, „*mert egy csendőr katonai autóra is rálőtt, és közös baka autón utazó kaposvári rendőrkapitányra*” lőtt rá három lépésről. Az augusztus 8-ai Esztergomból küldött alispáni táviratból megtudhatjuk, hogy a megszüntetett ellenőrzést újból elrendelte a katonaságnál és a csendőrségnél, amely intézkedés jóváhagyását vagy visszavonását kéri.

Az eltérő helyi intézkedések vélhetően abból is adódhattak, hogy időközben az országban több helyen is látni vélték a gépkocsikat. A Belügyminisztérium tárgykörrel foglalkozó előadói ívére¹⁷ augusztus 10-ei dátummal kézírással felvezetve olvasható, hogy a korábbi rendelet ellenére a közutakon közlekedő autók elleni hajsza folytatódik, a katonaság és csendőrség ismételten használta fegyverét, amely halálos áldozatot követelt. A megfogalmazás alapján az automobil közlekedés országszerte veszélyessé vált, így ismételten utasítják az összes hatóságot, „*súlyos felelősségükre való figyelmeztetéssel, hogy autokra*

sorompókat, barikádokat, gépkocsikra való lövöldözést, őrségeket meg kell szüntetni, ország belsejében közlekedő gyanús autókat ezután is figyelemmel kell kísérni (A jelzett intézkedés, mint telefon rendelet valamennyi csendőrkerületi parancsnokságnak megküldésre került, 1914. VIII/7-én, 2244/1914., res számon.)

¹⁵ FRISNYÁK Zsuzsa: Vadászat az aranyszállító franciákra, 2014.12.28.

http://timelord.blog.hu/2014/12/28/vadaszat_az_aranyszallito_franciakra

¹⁶ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914.08.10 228. szám kt 1914. (res 2058)

¹⁷ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 08. 11. 11.30, 2463 res 1914

*lövést feltétlen mellőzni kell csak gyanú esetén lehet feltartóztatásuk iránt utirányba eső közigazgatási hatóságok és csendőrség telefonértesítése útján rendes sorompóknál gondoskodni.*¹⁸

Időközben az ország más részein is előfordultak az autók igazoltatásához kapcsolódó „rendkívüli események”. A belügyminiszterig jutott el az a panasz, amelyet Gróf Hadik János huszár főhadnagy tett.¹⁹ Seregélyesről (Fejér megye) Dombóvárra (Tolna megye) gépjárművel történő utazása során Szászvár községben útbaigazítást kérve megállt, ahol a lakosság „nagy része” megtámadta, az útra gerendákat dobtak, és vadászfegyverekkel célba vették. Hiába szállt ki 10-20 lépésre a tömegetől, *„nem lehetett a község izgultságát lecsillapítani”*²⁰. A jegyzőtől érdemi segítséget nem kapott, a csendőrség később érkezett csak meg, vezetője azonban az iratok ellenőrzése nélkül a huszár főhadnagyt, sofőrjét és tisztiszolgáját a község házához kísérte. Szidalmazta a sofőrt, valamint a tisztiszolgát, mivel azonban az okmányokat rendben találták, elengedték őket. Mint a huszárfőhadnagy későbbi panaszában megfogalmazza, *„a civilközönség föllépését, azon fölszólításra, hogy az autómobilokat fogja el, semmiképen sem lehet rosszállani azonban el kell a legszigorúbban ítélni a szászvári csendőrség eljárását [...] és kérek a tiszt tekintély megóvása érdekében megfelelő elégtételt.”*²¹ A panaszbejelentést természetesen vizsgálat követte, amely eredményeként az érintett cts. őrmestert 21 napi egyszerű fogsággal megfenyítették és másik szolgálatteljesítési helyre helyezték.

Érsekújváron Sacelláry György udvari tanácsos, országgyűlési képviselőt tartóztatta fel a katonai őrség, majd a városba telefonáltak, ahonnan több mint egy óra késedelemmel egy hadnagy érkezett, aki az okmányait rendben találta és elengedte.²² Augusztus 16-án báró Roszner Ervin főrendiházi tagot, titkos tanácsost Losoncon állította meg a katonai őrség és annak ellenére, hogy igazolta magát, feltűzött szuronnal kísérték a kaszárnyába, amely miatt a miniszter a főispánt (Balassagyarmat) kérte annak közlésére, hogy mindez kinek a rendeletére történt.²³ Az ügyben a Belügyminiszter is intézkedni kényszerült, a

¹⁸ uo.

¹⁹ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914.08.20 6089. szám sgt. 1914 (M. kir. VI. számú csendőr kerületi parancsnokság fejléc Tárgy: Gróf Hadik János huszár főhadnagy panasz)

²⁰ uo.

²¹ uo.

²² MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 19 3028 res

²³ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 17 2876 res

kassai kormánybiztos felé,²⁴ hiszen a hadügyminisztertől kapott tájékoztatás szerint a katonai hatóságok már többször is utasítva lettek az ellenőrzések megszüntetésére. *„Ennek dacára Losoncon báró Rosznert a katonaság feltartóztatta, feltűzött szuronyok között kaszárnyába vezettette. Egész Nógrád vármegyében üldözés tovább folyik. Állomásparancsnokságok hadtest és honvédkerület újabb rendeletére hivatkoznak. Kérem Nagyméltóságodat, sziveskedjék megtudni, hogy ezen intézkedés hadügyminiszter rendeletével szemben mi alapon történt, hogy ahhoz képest illetékes helyen közbenjárassunk.”*²⁵

Keltezése alapján augusztus 11-én született meg a m.kir. Belügyminisztériumban az *„Automobilok ellenőrzése alkalmával követendő eljárás”*²⁶ című irat, amely a címzés alapján valamennyi csendőrkerületi parancsnokságnak szólt. Mindez a már korábban kiadottakat erősíti meg, így annak megfogalmazása szerint, országos hajsza és üldözés indult meg a közutakon közlekedő minden autó ellen, amely közben mind a katonaság és a csendőrség is használta lőfegyverét halálos sérüléseket okozva. Felhívják a kerületi parancsnokságok figyelmét, hogy oktassák ki alárendeltjeiket arra, hogy az *„autón utazókkal nem lehet úgy elbánni, mint gyalog vagy lovas emberekkel, mert azok a motor zörgése miatt a legtöbb esetben nem is hallják a megállításra célzó felhívást.”*²⁷ Mellőzni kell a lövést azokra az autókra, amelyek nem állnak meg, a közhangulatot meg kell nyugtatni, azonban az esetlegesen gyanús gépjárműveket ezután is figyelemmel kell kísérni.

Egyes feltartóztatások során maga a katonaság lépte át a „határokat”. A belügyből a Hadügyminisztérium felé küldött átirat szerint, habár már mindkét minisztérium kérte az alárendeltjeit, hogy az automobilok üldözésének vessenek véget, az ország egyes részein, így például a kassai és a pozsonyi hadtest területén a katonai hatóságok az eddigiéknél is sűrűbben lépnek fel erőszakosan az utazókkal szemben.²⁸ Tájékoztatták a Hadügyminisztert arról is, hogy a Bukarestben megjelent L' Independence Romaine lap szerint katonai őrségek erőszakosan zaklatták gépjárműveiket. Mindez *„a velünk semleges viszonyban*

²⁴ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 18. 2992 res A Belügyminiszter távirata Molnár Viktor kormánybiztosnak Kassára.

²⁵ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 18 2992 res

²⁶ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 11 2441 res MK BM V-b. osztály

²⁷ uo.

²⁸ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 19 3028 res

*lévő állam közönségénél is rossz benyomást tesz és hangulatkeltésre lesz kihasználva.*²⁹

Az állítólagos pénzszállító automobilokról, és gyanús gépkocsikról szóló álhírek a katonai rendeltetésű gépjárművek közlekedését is megakasztotta, így a Hadügyminiszter a további problémák kiküszöbölése érdekében elrendelte, hogy

„1./ Gyanus automobilon utjáról szóló híreket általánosságban továbbterjeszteni tilos, ilyen jelentéseket csakis a legközelebbi katonai vagy polgári hatósággal szabad közölni, és azzal is csak akkor, ha a hír megerősítést nyert.

2./ Katonai automobilon senkinek sem szabad megállítani.

3./ Polgári automobilon csak a csendőrség és államrendőrségi közegek állíthatnak meg, de ezek is csak akkor, ha gyanuok merültek fel, a melyekre nézve előzőleg hivatalos értesítést kaptak.

*4./ Lőni semmiféle automobilra nem szabad.*³⁰

A hatóságok közötti, egymás gépjárműveinek zaklatását elkerülendő, a belügyminisztérium is igyekezett kezelni a katonai gépjárművek ellenőrzésének kérdését. Tájékoztatta a csendőrkerületi parancsnokságokat arról, hogy mely útvonalszakaszokon rendszeresítenek katonai gépkocsi járatokat (futárokat), és felhívta figyelmüket, hogy ezen gépjárművek akadálytalan mozgását biztosítsák, és igazolás után ezek gépjárműveket bocsássák tovább.³¹ Ezek közé sorolható például Augusztus főhercegnő és kísérei útvonalának akadálytalan biztosítása³², amely során távirati úton kérték a belügyminisztériumból az útvonalban érintett alispánokat, hogy intézkedjenek a jelzésekkel, engedélyekkel ellátott gépjárműveket ellenőrzés nélküli átengedésére.

A helyzet normalizálódása

Az autók üldözése az augusztus 20-a utáni napokban kezdett alábbhagyni amikor sikerült az ellenőrzések megszüntetésével kapcsolatos utasításokat széles körben kihirdetni³³ és így – többé-kevésbé - érvényesíttetni.

²⁹ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 19 2903 res

³⁰ Honv. Min . fejléc. 14.046. szám, eln. H.F.B. 1914 irat „Automobilon megállítása” tárgyában. Budapest, 1914.08.20.

³¹ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 17 (2635 res)

³² MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914 2566 res

³³ Lásd például 1914.08.19. 59/914. vagy akár napilapokban megjelenő hivatalos értesítéseket (Dunántúl napilap, IV. évf. 204. szám, Pécs 1914. augusztus 20.)

Kolozs vármegye főispánja augusztus 19-én jelentette a Belügyminiszternek, hogy az automobilon feltartóztatásának megszüntetése tárgyában 7-én érkezett rendeletéről mindenkit (rendőrség, katonai parancsnokságok, csendőrség) tájékoztatott, sőt meghagyta, hogy a rendelkezést mindegyik községben dobszó útján is hirdessék ki.³⁴ Szabolcs vármegye és Nagy-Küküllő vármegye főispánjai pedig az ezt követő napokban számoltak be arról, hogy az automobilon feltartóztatásának megszüntetése tárgyában kiadott rendeletet végrehajtották. Augusztus 21-én a magyar kir. belügyminiszter részéről elkészültek az érintett szerveket³⁵ tájékoztató újabb iratok. Ezekben megfogalmazták, hogy a korábbi, augusztus 15-i rendeletében³⁶ lévőket a katonai automobilon feltartóztatására vonatkozó eltérésekkel kell alkalmazni, vagyis azokat nem szabad megállítani. Ez a rendelet sem oldotta meg azonban teljesen az országúti ellenőrzések megszüntetését. A Balassagyarmaton augusztus 20-án feladott Nógrád vármegye alispánja által a belügyminiszter felé megfogalmazott sürgős kérés szerint Losoncon és Balassagyarmaton az automobilon, és az összes gépjármű megállítása, továbbá a gyalogosok katonaság általi igazoltatása még mindig folytatódik tovább, amelynek enyhítését kéri. A belügyminiszter már másnap levélben fordult a hadügyminiszterhez, kérve – mivel az ellenőrzést végzők, felsőbb katonai hatósági intézkedésre hivatkoznak – hogy az augusztus 20-i hadügyminiszteri rendelettel is szemben álló katonai ellenőrzésre vonatkozó intézkedéseket helyezze hatályon kívül. A távírdákon és távbeszélőkön keresztül továbbított gyors utasítások ellenére még augusztus végén és szeptember elején is előfordultak feltartóztatási esetek.³⁷ Vasúti alkalmazott tartóztatta fel például Gróf Karácsonyi Jenő autóját Kisterennén (Heves vármegye), mégpedig úgy, hogy a váltóór az autó előtt a sorompót lebocsátotta és értesítette helybéli csendőrőrsöt, akik közbenjárására végül az autót elengedték.³⁸

A nyugalom helyreállításával párhuzamosan több vizsgálatot is elrendeltek. Még augusztus első felében keletkezett az az irat³⁹, amely az álhír megjelenését közvetlen augusztus elejére teszi. Nagy-Küküllő vármegye alispánjának

³⁴ 1914.08.19 59/914.

³⁵ valamennyi törvényhatóság első tisztviselője, a határszéli rendőrkapitányságok és a szélesfővárosi m.kir. államrendőrség főkapitányának.

³⁶ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 2726 res. szám

³⁷ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914.09.01-én 14851/1914 BM-nek Nógrád vármegye alispánjától.

³⁸ 1914. 9. 1-én 14851/1914 BM-nek Nógrád vármegye alispánjától.

³⁹ Nagy-Küküllő vármegye alispánjának belügyminiszterhez írott jelentése, 253/1914.eln. Segesvár, 1914. 8. 11.

belügyminiszterhez írott jelentése szerint „A francia autók feltartóztatása tárgyában folyó hó 4-én 10 óra 10 perckor kaptam meg az első értesítést, mely a helybeli máv. állomásfőnöke által telefon útján lett bemondva állítólag hozzáérkezett következő szövegű távirat alapján: „francia országból több autó van utban hölgyekkel 100 millió frankot visznek Oroszország részére. [...] Feltartóztatásuk iránt minden lehető intézkedést tegyen meg. Vasúti igazgatóság 446 elnöki.”

A vizsgálatokat „az idegen autók ügyében leadott helytelen távirati értesítés” miatt a postai, illetve a rendőrségi / határrendőrségi területen is lefolytatták. A korszak jelentős nemzetközi kommunikációs csatornáján, a táviró-összeköttetésekben terjedő hisztériát okozó álhír hazai számai a vizsgálatok eredménye alapján a Központi Táviróhivatalba mutattak. A posta- és táviráda vezérigazgatója által 1914. szeptember 2-án aláírt belügyminiszternek megküldött vizsgálat eredményeit tartalmazó irat az alábbiakat fogalmazza meg:⁴⁰

„A budapesti központi táviráda hivatal géptermében folyó évi augusztus hó 9-ikéről 10-ikére virradó éjjelen első ellenőri minőségben szolgálatot teljesítő Wágner Károly pt. főtisztnek reggel 3 óra után valaki a grázi vonalon bemondta, hogy Marburg felől Grazon át Magyarországra 10 automobil megy, amelyekre vigyázzanak. Wagner Károly pt. főtiszt anélkül, hogy a hír közlőjének személye felől közelebbi értesülést szerzett, vagy annak hitelessége iránt érdeklődött volna, a dunántúli városok rendőrkapitányságainak táviratot adott, melyeknek tartalma az volt, hogy Spielfeld irányából 10 autó igyekszik Magyarország felé, amelyek feltartóztatandók. Ugyancsak ily értelmű táviratban közölte a hírt a székesfővárosi m. kir. államrendőrség főkapitányságával, majd pedig a katonai parancsnoksággal is.

Wagner tehát a kérdéses alkalommal teljesen önhatalmúlag járt el s hatáskörét túllépve, a teendő intézkedésekre nézve utasítást nem kért és nem kapott s csak reggel közölte intézkedéseit a szolgálatot vezető forgalmi felügyelővel.

Wagnernek ezen önhatalmú és jogtalan intézkedése annál inkább elítélendő, mert a kérdéses alkalommal úgy előttes főnöksége, mint az igazgatóság is éjjeli ügyeletet tartott, így tehát a teendőkre nézve felsőbb helyen utasítást kérhetett volna.

⁴⁰ MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 1914. 9. 17. 1608 sz. B. eln. 1914 A Kereskedelemügyi m.kir min. fejléc, A posta- és táviráda vezérigazgató írja a belügyminiszternek a kapcsolódó irategyüttes, amely a vizsgálat eredményeit tartalmazza.

Wagner azzal menti az eljárást, hogy környezetének az volt a véleménye, hogy a kapott hirt a rendőrségnek haladéktalanul tudomására kell hozni s nincs idő a fontolgotásra. Ezért a maga belátása szerint intézkedett, mert ezzel az ügynek akart használni.

*Wagner mentségét nem vettem figyelembe s neveztettem a szükséges pontosság elmulasztása s önhatalmú eljárása miatt, a folyó évi augusztus hó 11-én 93001/914. szám alatt kelt rendeletemmel fegyelmi eljárás alá vontam. Ügye a közelebbi napokban kerül tárgyalásra, melynek eredményét Nagyméltóságodnak bejelentem.*⁴¹

Mindezt megerősíti az iratcsomóban lévő, a budapesti m.kir. államrendőrség főkapitányától származó irat⁴² tartalma is. Az eljárás során azt a táviratot vizsgálták, amely augusztus 10-én „központi távirat” aláírással érkezett a főkapitánysághoz, miszerint a Spielfeld irányából jövő 10 autó feltartóztatandó. Megállapították, hogy a központi posta távirat egyik alkalmazottja minden megbízás nélkül adta le a táviratot. Mindez – a napilapokban már napokkal korábban, 06-án megjelent hírek fényében – nem tekinthető azonban az álhír elsődleges kiindulási forrásának.

Arra a kérdésre, hogy kik, mikor és milyen szándékkal indíthatták el az országos hajtóvadászatot és halálos áldozatokat követelő eseménysorozatot az áttekintett belügyi iratanyagok sem adnak pontos választ és számos kérdés megválaszolatlan marad. Az okokat keresve ma már nehezen tisztázható feltételezések merülhetnek fel az olvasóban, többek között, hogy az álhír útnak indítása vajon a világháború kezdeti időszakához kapcsolódó felfokozott hangulat eredménye, vagy akár a megjelenése mögött zavarkeltés céljával akár egy ellenséges ország lépései is sejthetőek-e.

A témakörrel foglalkozó egyik tanulmány szerint az álhír eredete azonban még hazánkban is túl, Németországba mutat, ahol „*Geldern kisvárosban ...egy helybéli vasúti tisztviselő bocsátotta útjára, aki a későbbi vizsgálatok során azt állította, egy időközben a nyugati fronton elhunyt katonatisztól hallotta.*”⁴³

Melléklet:

MNL OL K149-1914 68 doboz, ikt.szám: 2766 res/1914

⁴¹ Ebben az előadói íven másolatként szerepel a 99657/1914 irat szövegezése.

⁴² MNL OL K149-1914 68 doboz 11 tétel 2351 eln. irat - Belügyminiszternek

⁴³ Frisnyák Zsuzsa: Vadászat az aranyzállító franciákra, 2014.12.28.

http://timelord.blog.hu/2014/12/28/vadaszat_az_aranyzallito_franciakra

„Nagy-Küküllő vármegye alispánja. –

Szám: 253/1914.eln.

M.kir. Belügyminister Ur!

„Nagyméltóságodnak a mai napon főispán urhoz intézett telefon rendelete alapján főispán utasított, hogy jövőben belügyministeri rendeletekkel szemben más hatóságoktól jött megkereséseknek semmi esetre eleget ne tegyek és mindig a belügyministeri rendelethez szigoruan alkalmazkodjam. Nagyméltóságod említett utasítást az ratibori herceg automobiljának a vármegye területén történt feltartóztatása folytán intézte főispán urhoz.

„Ez ügyre vonatkozó igazoló jelentésemet az alábbiakban van szerencsém megtenni:

Nagyméltóságodtól sem autók feltartóztatására, sem pedig az eziránt tett rendőri óvintézkedések megszüntetésére nézve rendeletet egyáltalában nem kaptam. A francia autók feltartóztatása tárgyában folyó hó 4-én délután 10 óra 10 perckor kaptam meg az első értesítést, mely a helybeli máv. állomásfőnöke által telefon útján lett bemandva állítólag hozzáérkezett következő szövegű távirat alapján: „francia országból több autó van utban hölgyekkel 100 millió frankot visznek Oroszország részére. Ezen autók egyikének jele és száma H.A. 12286, 12200 vagy 12208 vagy 12206 és 12-20 b. Értesitse azonnal saját személyzetét, vonalöröket, pályafelügyelőket, osztálymérnököket, körzetéhez tartozó községi előljáróságokat, csendőröket, pénzügyőröket, határrendőröket, határvámokat. Feltartóztatásuk iránt minden lehető intézkedést tegye meg. Vasuti igazgatóság 446 elnöki.”

Közvetlenül ezen telefon beszélgetés befejezése után lett kézbesítve a következő távirat: „Alispán Segesvár. Francia országból több autó hölgyekkel utban van Oroszországba pénzzel autó jel és szám H.A. 12286, 12200 és 12-20 b. Autókat letartóztatni és ide jelenteni, csendőrséget és pénzügyőrséget értesíteni. – 12 hadtestparancsnokság. Nró.” – Ennek alapján egy órával később 199/1914 elnöki szám alatt az összes rendőrhatalóságokat megfelelően utasítottam, a helybelieket rendelet alakjában a többieket pedig táviratilag. Folyó hó 5-én Udvarhely vármegye alispánjától telefon útján a következő értesítést kaptam: „Vasláb, Csik vármegye községben gyanus autók tüntek fel, akadályul lefeszített

kötelek láttára visszafordultak. Feltehető, hogy ezek a francia autók és visszafelé jönnek. Örködni és feltartóztatni.” Mi a rendőrhatalósággal táviratilag és rendelet alakjában azonnal közölve lett.

Még ugyanazon napon este a segesvári máv. állomásfőnök telefon útján arról értesített, hogy „a francia automobilisták Várony községben /Fejér vármegye/ feltartóztatottak, azonban ismét elmenekültek,” és rövid idő múlva az máv. aradi üzletvezetőségtől a következő távirat érkezett: „Alispán Segesvár. A Francia országból Oroszországba igyekvő automobilon tágyában adott tegnapi táviratuk kapcsán értesítjük, hogy Varzsony község határában a katonaság 7 autót feltartóztatott ugyan, de azok megfordultak és elmenekültek. Kérjük a csendőrség és pénzügyőrség, valamint a határrendőrség azonnali értesítését és az egyéb szükséges intézkedések megtételét. A tegnapi táviratban felsorolt katonai állomásparancsnokságokat értesítettük. – Aradi üzletvezetőség.” Erről a főszolgabírók és rendőrkapitányok telefon útján azonnal értesítettek. Folyó hó 6-án a főispán úr Nagyméltóságod 2058 res. számú rendeletére közvetlenül az elsőfoku rendőrhatalósághoz intézett következő rendeletét közölte: „A járási főszolgabírók és a két város rendőrkapitányának. – Francia autók elfogatása érdekében 199/914 alispáni számú rendelet alapján fogatosított intézkedéséről eredmény esetén rögtön tegyen jelentést hozzám. Segesvár, 1914 évi augusztus hó 5-én. Somogyi főispán,” melyet tudomásul vettem.

Folyó hó 7-én délelőtt 8 órakor a helybeli máv. állomásfőnök telefon útján közölte velem a máv. kolozsvári üzletvezetőségtől hozzá érkezett következő táviratot: „Valamennyi állomásnak, osztálymérnökség, üzletvezetőség No.619 szám F. Ratibor helység távirata szerint 10 automobil halad Leignisv felé és német vörös-kereszt lobogója alatt, letartóztatandók, bár az egyik porosz altiszti egyneruhban lévő vezetőnek utlevele állítólag rendben van. Hatóságok csendőrség és katonaság azonnal értesítendőek.- Üzletvezetőség Felszegi.” Ugyanaznap délelőtt 9 órakor lett kézbesítve az máv. aradi üzletvezetőségnek következő távirata: „Alispán Segesvár. A ratibori hatóság távirata szerint 10 automobil Lignitz felé halad osztrák és német vörös kereszt lobogója alatt, feltartóztatandók és átkutatandók, bár az egyik porosz altiszti ruhában lévő vezetőnek utlevele rendben van állítólag. Kérjük a csendőrség és pénzügyőrség értesítését, katonaság értesítve. – Aradi üzletvezetőség. Just,” mire az elsőfoku rendőrhatalóságnak megfelelő rendeletet táviratilag illetve írásban azonnal kiadtam. Ugyanaz nap délelőtt 1 órakor érkezett a 12 hadtestparancsnokságtól a következő távirati értesítés: „Alispán Segesvár. 1306 számra az országutak

elzárása csak még az ország határán van érvényben. – 12 hadtestparancsnokság,” miről a rendőrhatóságokat szintén azonnal fentjelzett módon értesítettem.

Folyó hó 8-án a főispán ur közölte velem tudomás vétel végett a Nagyméltóságod 2244 res. számú távirati rendelete alapján az elsőfoku rendőrhatóságokhoz közvetlenül intézett következő rendeletét: „Főszolgabírák és rendőrkapitányoknak. – Augusztus 5-én kelt 93. res számú táviratommal kapcsolatban értesitem, hogy állítólagos francia gépkocsik elfogására és feltartóztatására tett rendőri intézkedéseket, nevezetesen sorompókat, barrikádokat, gépkocsikra való lövöldözést, örségeket meg kell szüntetni, ország belsejében közlekedő gyanus autókat ezután is figyelemmel kell kísérni.-„Más rendeletet ez ügyben nem kaptam és ennek alapján további intézkedést sem tettem. Minek alapján véleményem szerint sem mulasztást sem szabálytalanságot nem követtem el. A fentiek alapján kérem igazoló jelentésemet tudomásul venni méltóztassék.-”

Segesvár, 1914 évi augusztus hó 11-én.-

(pontosan nem olvasható aláírás)
alispán.-

Felhasznált források és irodalom:

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országok Levéltár:

- K149 1914 68 doboz 11 tétel
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 10 2058 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 11 2441 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 11 2463 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 17 2876 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 17 2635 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 18 2992 res, A Belügyminiszter távirata Molnár Viktor kormánybiztosnak Kassára.
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 19 3028 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 19 2903 res
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914. 8. 20 6089. szám sgt.
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 14.046. szám, eln. H.F.B. 1914 irat Budapest, 1914. 8. 20. „Automobilok megállítása”
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914.09.01 14851/1914. Átirat - Nógrád vármegye alispánja
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914.08.11. 253/1914.eln. Nagy-Küküllő vármegye alispánjának belügyminiszterhez írott jelentése
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 1914.09.17. 1608 sz. B. eln.
- K149 1914 68 doboz 11 tétel 2351 eln. irat

Irodalmak:

- BIHARI Péter: 1914, A nagy háború száz éve, Személyes történetek, Kalligram Kiadó,
- BIHARI Péter: 1914, A nagy háború száz éve, Személyes történetek, Kalligram Kiadó,
- CSEKE Gábor (szerk.): Sorscédulák a nagy háborúból, 2014.
- DOBÁK Imre: A telefonlehallgatás kialakulásának nyomai a 19-20. század fordulóján, Magyarországon, Hadtudományi Szemle, X. évf. 2017/1. szám.
- FRISNYÁK Zsuzsa: Vadászat az aranyszállító franciákra, 2014.12.28. http://timelord.blog.hu/2014/12/28/vadaszat_az_aranyszallito_franciakra

- Gróf MAILÁTH József: Élményeim és tapasztalataim a háború alatt, Első kötet, Budapest, M. Tud. Akadémia kiadása, 1928. 17.o.
- VERES Péter, 1914. augusztus, (Veres Péter: Számadás. Önéletrajz. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1955.) In: Automobil szerencsétlenségek. Az Est, 1914. augusztus 7.
- Feltartóztatják az automobiloikat. Hírek. Az Est, 1914. augusztus 8.
- Az arany automobiloik. Hírek. Az Est, 1914. augusztus 27.
- Szamos Politikai Napilap, 1914. augusztus 6. 78. szám 2. oldal
- Dunántúl napilap, IV. évf. 204. szám, Pécs 1914. augusztus 20.